

Makale Gönderim Tarihi: 26.11.2025

Yayına Kabul Tarihi: 22.12.2025

Araştırma Makalesi

SON DÖNEM OSMANLI-İRAN DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNDE BİR MÜLKİYET MESELESİ: BU KONAK KİMİN?

Edip Uzundal*

ÖZ

Bu alışma, Osmanlı-İran diplomatik iliŐkilerinin arka planını ve özellikle 19. yüzyıl sonlarında uzun yıllar zlemeyen İran Sefareti tarafından kullanılan İstanbul'daki konağın mülkiyeti sorununu incelemektedir. Çalışmanın giriş kısmında Osmanlı Devleti'nin yabancı elçileri karşılama usulleri, mihmandarlık uygulaması ve elçi giderlerinin devlet hazinesinden karŐılanmasına ilişkin teşrifat kuralları ele alınmaktadır. Çalışmanın devamında Osmanlı-İran iliŐkilerinin 19. yüzyıldaki diplomatik seyrine odaklanılmakta; bu erevde İran'ın İstanbul'a gnderdiğı elçiler, ittifak girişimleri, erken dönem diplomatik temaslar ve İstanbul'daki İran temsilciliğinin oluŐum süreci ortaya konmaktadır. Son kısımda ihtilafın merkezinde yer alan Daye Hatun Mahallesi'ndeki konak ele alınmakta; bu yapının Abdullah Naili Paşa vakfına ait icareteynli bir vakıf malı olarak hukuki statüsü, kira ilişkileri, tasarruf hakkının İranlı görevliler tarafından nasıl devralındığı ve konağın zamanla İran Sefareti/Konsoloshanesi olarak kullanımına geçiş süreci incelenmektedir. Konunun bütünlüğü ve daha anlaşılır olması adına bu kısımda mülkiyet meselesinin tartışılmasında rol oynayan Őahısların biyografik arka planları incelenmekte; kiŐilerin süreçteki etkileri ve iddiaları tarihsel bağlam içinde değeriendirilmektedir. Belgeler iŐığında konak meselesinin neden zmsz kaldığı, Osmanlı hukuk sisteminin konsolosluk yapıları üzerindeki sınırlı yetkisi ve devletlerarası iliŐkilerin i hukukla keŐiŐtiğı kritik noktalar tartıŐıldı. Çalışma hem Osmanlı diplomatik geleneğinin iŐleyiŐini hem de bir vakıf malının yabancı bir temsilciliğe dönüŐme sürecinin hukuki, siyasi ve kurumsal boyutlarını disiplinlerarası bir yaklaŐımla ortaya koymak iddiasındadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İran Konsolosluğ, Vakıf, Konak, İhtilaf.

* Dr. ğr. yesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Blm, TOKAT. edip.uzundal@gop.edu.tr, Telefon Numarası: 0507 767 69 29, ORCID: 0000-0002-3923-546X.

A PROPERTY ISSUE IN LATE OTTOMAN-IRANIAN DIPLOMATIC RELATIONS: WHO OWNS THIS MANSION?

ABSTRACT

This study examines the background of Ottoman-Iranian diplomatic relations and, in particular, the long-standing problem concerning the ownership of the mansion in Istanbul used by the Iranian Embassy in the late nineteenth century. In the introduction, the ceremonial rules regarding the Ottoman Empire's procedures for receiving foreign envoys, the practice of mihmandarlık, and the covering of envoys' expenses by the state treasury are discussed. The continuation of the study focuses on the diplomatic course of Ottoman-Iranian relations in the nineteenth century; within this framework, the envoys sent by Iran to Istanbul, alliance initiatives, early diplomatic contacts, and the formation process of the Iranian representation in Istanbul are presented. In the final section, the mansion located in Daye Hatun Quarter, which stands at the center of the dispute, is examined; the legal status of this structure as an icareteyn waqf property belonging to the Abdullah Naili Pasha Foundation, its rental relations, the manner in which the right of usufruct was taken over by Iranian officials, and the process through which the mansion gradually came to be used as the Iranian Embassy/Consulate are analyzed. For the sake of coherence and clarity, this section also examines the biographical backgrounds of the individuals who played a role in the discussion of the ownership issue, evaluating their influence and claims within the historical context. In light of archival documents, the study discusses why the mansion issue remained unresolved, the limited authority of the Ottoman legal system over consular buildings, and the critical points at which interstate relations intersected with domestic law. In these respects, the study aims to reveal, through an interdisciplinary approach, both the functioning of Ottoman diplomatic tradition and the legal, political, and institutional dimensions of the process through which a waqf property became a foreign diplomatic premises.

Keywords: Ottoman Empire, Iranian Consulate, Waqf, Mansion, Dispute.

Giriş

Osmanlı Devleti'ne gelen yabancı temsilciler, başkente geldiklerinde ihtişamlı bir karşılama töreni ile ağırlanırdı. Elçilerin Divan-ı Hümayuna çıkışı, devlet ricaliye görüşmeleri ve padişah tarafından kabul edilmeleri sırasında izlenecek tören düzeni ayrıntılı biçimde teşrifat kanunnamelerinde belirlenmişti. Bu uygulamalar öncelikle Osmanlı'nın siyasi gücünü, ekonomik imkânlarını ve devlet ciddiyetini yansıtmaya işlevi görürdü. Ancak törenlerdeki bazı unsurlar, elçinin mensup olduğu devletle Osmanlı

arasındaki ilişkilerin niteliğine göre değişiklik gösterebilirdi. Nitekim Venedik temsilcileri daha görkemli merasimlerle karşılanırken, bazı İşlam lkelerinin elçileri veya komşu fakat rekabet hlindeki İşan'dan gelenler için farklılaşan protokoller uygulanırdı¹.

Uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde en önemli kişiler elçilerdir. Elçilerin görevli olarak gittikleri devletlerde kendilerine tanınan haklar ve gösterilen ilgi bir anlamda kendi devletleriyle olan iyi ilişkilerin de bir göstergesidir. Devletlerin diğer glere karşı ihtiyaş, kudret ve prestij sergilemesi; karşı taraf üzerinde baskı oluşturmak ve diplomatik süreçte avantaj sağlamak için tarih boyunca başvurulan önemli araçlardan biri oldu².

Osmanlı topraklarına giren daim elçiler, sınırda görevlendirilmiş bir mihmandar tarafından karşılanır ve İşstanbul'a kadar mihmandarın refakatinde getirilirdi. Bu süreçte ortaya çıkan bütün yol giderleri devlet tarafından stlenilirdi. Geçici bir görevle örneğin cülus tebriki, mektup sunma ya da barış ve ticaret görüşmeleri için gönderilen fevkalde elçiler ise Osmanlı ülkesine girişlerinden ayrılışlarına kadar misafir statüsünde kabul edilir hem yolculuk masrafları hem de İşstanbul'daki temel ihtiyaçları hazine tarafından karřılanırdı³.

Osmanlı Devleti'nin karşılıklı elçi teatisinde bulunduğu ülkelerin başında da sınır komşusu olan İşan Devleti gelmekteydi. İşan şahı tarafından gönderilen elçiler, İşstanbul'a varmadan önce şkdar dışında avuşbaşı'nın başında bulunduğu bir karşılama heyeti tarafından karşılanırdı. Elçi ve beraberindekiler önce şkdar'da kendileri için hazırlanan bir konağa yerleştirilir, ardından düzenlenen törenle bir kadırgaya bindirilerek İşstanbul yakasına geçirilip kalacakları konağa misafir edilirdi. Devlet, elçi heyetine gerekli yiyecek ve diğer ihtiyaçları aynen sağladığı gibi, isteğe göre bunların bedelini de deyebilirdi. Sadrazam ve padişah huzuruna kabul törenleri ise İşan elçileri için de diğer yabancı elilerde uygulanan protokole uygun şekilde gerekleřtirilirdi⁴.

Osmanlı topraklarına ayak bastıkları andan ülkeyi terk edecekleri vakte kadar elçiler için yapılan tüm masraflar defterlere kaydedilirdi. Tayinat ya da nafaka olarak bilinen bu harcamaların tutarı; elçinin geldiği devlet, temsil derecesi ve maiyetinin büyüklüğüne göre değişiklik gsterirdi⁵. En büyük masraflardan birini de hiç şüphesiz elçi ve maiyetindekilerin konaklaması teşkil etmekteydi. Örneğin 1739 senesinde İşan elçisi için şkdar'da aylık toplam 22.850 kuruş masrafla yedi adet han kiralanmıřtı⁶.

17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin askerî alanda gerilemesi, diplomasi anlayışında da dönüşüme yol açtı. Osmanlı'nın g kaybetmesi ve diğer devletlerin siyasi etkisinin artması, sürekli diplomatik ilişkiler kurma ihtiyacını doğurdu. III. Selim döneminde, 1793'te Londra'ya ilk daim elçinin gönderilmesi bu yeni sürecin başlangıcı

¹ İzzet Sak, "1736-1741 Yılları Arasında İşstanbul'a Gelen İşan Elçilerinin Bazı Masrafları", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 16, (2006): 119.

² Ömer Düzbakar, "XV.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İşaşlerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2009): 182-185.

³ Sak, "1736-1741 Yılları Arasında İşstanbul'a Gelen İşan Elçilerinin Bazı Masrafları", 119-120.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 301-302.

⁵ Düzbakar, "XV.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İşaşlerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri", 184.

⁶ Sak, "1736-1741 Yılları Arasında İşstanbul'a Gelen İşan Elçilerinin Bazı Masrafları", 130.

oldu ve bu adımı kısa süre sonra diğer Avrupa başkentlerinde açılan sürekli elçilikler izledi⁷ Daimi elçilik hususu, Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerinde gündemde olan bir mesele değildi. Osmanlı devlet adamları kendileri dışında bir güç ve medeniyetin olduğunu kabul etmek zorunda kaldı ve Avrupa devletleri arasında diplomasi ön plana çıktığından, kendileri de devletlerarası ilişkilerde diplomasiye önem vermeye başladılar⁸.

Osmanlı-İran Diplomatik İlişkileri

Osmanlı Devleti ile İran arasında konak meselesinin gündeme geldiği dönemde İran'da Kaçar Hanedanı (1795-1925) hüküm sürüyordu. Hanedanın kurucusu Ağa Muhammed Han, tahta geçişinin ardından Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa ile temas kurarak iki devlet arasında daha önce akdedilen antlaşmalara bağlı kalacağını ve mevcut dostane ilişkileri sürdürme niyetinde olduğunu ifade etti⁹. Bu girişim, Kaçar Hanedanı'nın erken döneminde iki devlet arasında gerçekleşen ilk diplomatik temas niteliğini taşıyordu; ancak Ağa Muhammed Han döneminde İran ile Osmanlı arasında doğrudan ve süreklilik arz eden bir diplomatik ilişki kurulmadı¹⁰.

İran ile Osmanlı Devleti arasında doğrudan ilk diplomatik temas Feth Ali Şah döneminde (1797-1834) gerçekleşti. Söz konusu yıllarda hem İran hem de Osmanlı Devleti, Rusya'nın yayılcı politikaları karşısında kendilerini koruma arayışına girdi¹¹. Feth Ali Şah döneminde İran-Osmanlı ilişkileri, Ağa Muhammed Han dönemine kıyasla daha yoğun bir seyir izledi ve bu süreç çoğunlukla rekabet, çekişme ve müttefik arayışı ekseninde ilerledi. Bu dönemde İran siyasetinde öne çıkan en önemli aktörlerden biri, Feth Ali Şah'ın oğlu ve veliahdı Şehzade Abbas Mirza oldu. Dönemin İran-Osmanlı ilişkilerindeki gerilim alanları ise sınır anlaşmazlıkları, Kafkasya üzerindeki nüfuz mücadelesi ve Rusya'ya karşı yürütülen diplomatik denge politikaları etrafında şekillendi¹².

Napolyon, Fransa'nın Kafkasya ve Hindistan güzergâhında güç kazanması amacıyla 1806'da Osmanlı ve İran'ı da içine alan bir üçlü ittifak kurmayı hedefleyerek İstanbul ve Tahran'a elçiler gönderdi. Fransa'nın Rusya karşıtı girişimleri İran'da müspet karşılandı. Feth Ali Şah ittifak teklifini kabul ederek İstanbul'daki elçisi Mirza Muhammed Rıza Han'ı vakit kaybetmeden Fransa'ya yolladı. Aynı yıl Osmanlı Devleti de Seyyid Mehmed Refi Efendi'yi fevkalade elçi olarak İran'a gönderdi. Bu temaslar sürerken İstanbul'da III. Selim'in tahttan indirilip IV. Mustafa'nın tahta çıkması üzerine Feth Ali Şah, yeni padişahı

⁷ Melike Sarıkçıoğlu Ökten-İbrahim Yetiş, "Osmanlı-İran Diplomasisinde Geçici Elçilerin Karşılansması", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* Prof. Dr. Eşref Buharalı Özel Sayısı, (2024): 245. (243-260)

⁸ Şüheda Günce, "Osmanlı Devleti'nde İlk Daimi Elçilikler ve Diplomasiye Olan Etkileri", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 6/10 (2020): 102.

⁹ Yahya Kalantari, "Feth-Ali Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1976), 18; Mikail Devebakan, *İran'da Modernleşmenin Ayak Sesleri Mirza Melkum Han ve Faaliyetleri*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2023), 25-28.

¹⁰ Mikail Devebakan, "İran-Osmanlı İlişkilerinde Sürekli Diplomasiye Geçiş ve İstanbul Büyükelçiliğinin Kuruluşu", (Doktora Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2025), 126.

¹¹ Devebakan, "İran-Osmanlı İlişkilerinde Sürekli Diplomasiye Geçiş ve İstanbul Büyükelçiliğinin Kuruluşu" 127-128.

¹² Sıtkı Uluerler, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)", (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2009), 473; Devebakan, "İran-Osmanlı İlişkilerinde Sürekli Diplomasiye Geçiş ve İstanbul Büyükelçiliğinin Kuruluşu", 132.

tebrik için Hoy Müftüsü Ağa İbrahim'i elçi olarak gönderdi ve mektubunda iki devlet arasındaki dostluğun sürdürülmesi gerektiğini vurguladı¹³.

Ağa İbrahim, İran'ın Feth Ali Şah döneminde Osmanlı'ya gönderdiği ilk resmî temsilci olup, Mehmed Refi Efendi ile 30 Ekim 1807'de İstanbul'a hareket etti ve 20 Ocak 1808'de şehre ulaştı. Osmanlı elçisi kendisine mihmandarlık yaptı, misafirlik sürecinde oluşan 1.528 kuruşluk masraf devlet tarafından karşılandı ve İran elçisi resmî törenle kabul edilerek çeşitli hediyelerle taltif edildi¹⁴. Ağa İbrahim'in İstanbul'a gelişi iki temel amaca dayanıyordu: Rus saldırılarına karşı Osmanlı Devleti ile ittifak görüşmeleri yürütmek ve Feth Ali Şah'ın hükümdarlığının Osmanlı tarafından tanınmasını sağlamak. Rus ordusunun Kafkasya üzerinden Azerbaycan'a kadar ilerlemesi ise hem İran'da hem de Osmanlı Devleti'nde ciddi bir endişeye neden olmuştu¹⁵.

Fransa'nın İran ve Osmanlı ile yürüttüğü ittifak müzakereleri sürerken 7 Temmuz 1807'de Rusya ile imzaladığı Tilsit Antlaşması, her iki devlet nezdinde ciddi bir güven kaybına yol açarak bölgesel dengeleri İngiltere lehine çevirdi. Bu gelişme üzerine İngiltere, 1809'da Osmanlı Devleti ile Kale-i Sultaniye Antlaşması'nı, İran ile ise dostluk ve askerî iş birliğini öngören ön anlaşmayı imzalayarak iki ülkeyle ilişkilerini hızla güçlendirdi; aynı zamanda onları Rusya tehdidine karşı ortak hareket etmeye teşvik etti. İran da Mayıs 1809'da II. Mahmud'a gönderdiği mektupla iş birliği iradesini ortaya koydu¹⁶. İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunu artırmasının ardından 1810'da Sir Gore Ouseley İran'a elçi olarak gönderilirken, Osmanlı Devleti de Yasincizâde Abdülvehhâb Efendi'yi Tahran'a yollayarak yeni güç dengelerinde etkinlik sağlamaya ve sınır sorunlarını çözmeye yönelik diplomatik adımlar attı¹⁷.

Feth Ali Şah, iş birliğini geliştirmek amacıyla Eylül 1817'de Save hâkimi Muhib Ali Han'ı büyükelçi olarak İstanbul'a gönderdi. II. Mahmud'a hitaben yazılmış mektup ve hediyelerle Ocak 1818'de İstanbul'a ulaşan Muhib Ali Han, büyük bir ihtimamla karşılanarak Bâbiâli'de resmî takdimde bulundu¹⁸. Bu diplomatik temaslar sayesinde savaş yerini görüşmelere bıraktı ve Osmanlı başkentinde çok sayıda İran elçisi ağırlandı.

¹³ Uluerler, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasî İlişkileri (1774-1848)", 135-138; Devabakan, "İran-Osmanlı İlişkilerinde Sürekli Diplomasiye Geçiş ve İstanbul Büyükelçiliğinin Kuruluşu", 135-136.

¹⁴ Mertcan Güngör, *Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Sefaretnameleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2019), 13-14; Devabakan, "İran-Osmanlı İlişkilerinde Sürekli Diplomasiye Geçiş ve İstanbul Büyükelçiliğinin Kuruluşu", 137-138; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Sultan IV. Mustafa (AE. SMST.IV.), 11/824 27 Rebiyülahir 1223/22 Haziran 1808; BOA, AE. SMST.IV., 22/1590, 25 Rebiyülevvel 1223/21 Mayıs 1808; BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT.), 1359/53659, 29 Zilhicce 1222/27 Şubat 1808.

¹⁵ Güngör, "Seyyid Mehmed Refi Efendi'nin İran Sefaretnameleri", 14-15; BOA, HAT., 1349/52714, 13 Rebiyülahir 1223/8 Haziran 1808; BOA, HAT., 797/36963, 29 Zilhicce 1222/ 27 Şubat 1808; Yılmaz Karadeniz, "İran ve Türkistan'da İngiliz-Rus Mücadelesi (1856-1869)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2009): 55.

¹⁶ Eralp Yaşar Azap, "İran'da Feth Ali Şah Dönemi (1797-1834) Askerî Reformları ve Sonuçları", *DTCF Dergisi*, 62/2 (2022), 1113; Melike Sarıçioğlu, *Osmanlı-İran Hudut Sorunları (1847-1913)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 12; Mikail Devebakan-Mustafa Tanrıverdi, "Kaçar Hanedanı Elçisi: Hacı Mirza Ebü'l-Hasan Han Şirazî (İlçi)'nin Londra Sefareti (1809-1810)", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Eşref Buharalı Özel Sayısı (2024): 369.

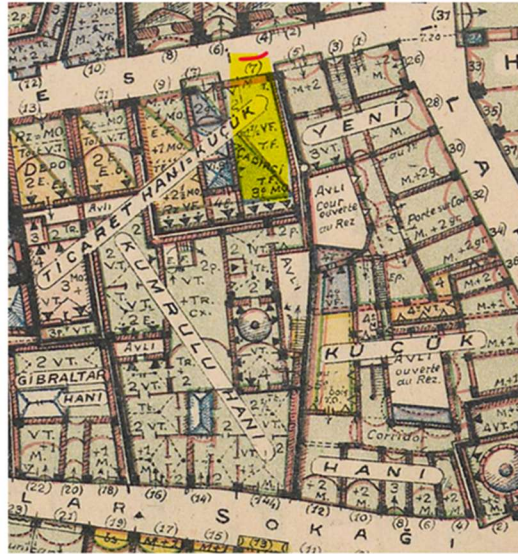
¹⁷ Osman Şâkir Efendi, *Musavver Sefâretnâme-i İran*, haz. Güray Önal, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 16; "Gülnur Kavak, *Yasincizâde Abdülvehhâb Efendi ve Musavver İran Sefaretnamesi*", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016), 29-30.

¹⁸ Kalantarı, "Feth-Ali Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri", 105-106; Devabakan, "İran-Osmanlı İlişkilerinde Sürekli Diplomasiye Geçiş ve İstanbul Büyükelçiliğinin Kuruluşu", 147.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise karşılıklı temsilciliklerin faaliyete geçmesi, siyasi ve kültürel ilişkileri güçlendirdi; İranlı tüccarlar Osmanlı şehirlerinde ticarete yöneldi ve İstanbul'daki İranlı aydınların yayın faaliyetleriyle birlikte İranlı nüfus gözle görülür biçimde arttı¹⁹.

Mülkiyet Meselesinin Tartışılmasında Rol Oynayan Şahıslar

Savaş, barış ve nihayetinde daimi diplomatik münasebetlerin tesisi İranlı diplomatların İstanbul'da ikametini zorunlu kıldı. İstanbul'da İranlılar tarafından önce konsolosluk, ardından bir müddet sefaret olarak kullanılan; daha sonra yeniden konsolosluk haline getirilen binanın mülkiyetinin kime ait olduğu meselesi, uzun süre boyunca Osmanlı bürokrasisinin çözmeye çalıştığı bir sorun olarak gündemde kaldı. Mahmud Paşa'da Daye Hatun Mahallesi'nde Hoca Hanı²⁰ civarında 7 numaralı bina olarak kaydedilen konak, bir tarafı Maliye Nazırı Hasip Paşa konağı, bir tarafı Hürşid Ağa evi, bir taraftan Hoca Hanı ve diğer tarafı da tarik-i amm (açık yol) ile çevrili 1344 buçuk zir'a arsa üzerindedir²¹.

Harita 1: Naili Paşa Vakfına Ait Konağın Muhtemel Konumu²²

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına süreçte ismi geçen şahıslardan bahsetmekte fayda vardır. Vakfa ismini veren Abdullah Naili Paşa, III. Osman döneminde Mart-Ağustos 1755 tarihleri arasında üç ay Sadrazamlık yapan bir devlet adamıdır. İyi bir medrese eğitimi alan Naili Abdullah Paşa teşrifat kurallarını derleyip kayda geçiren kişi

¹⁹ Eralp Yaşar Azap, "Osmanlı Döneminde Açılan İran Okulları ve İranlıların Eğitimi (1883-1912)", *Belleten*, 87/310, (2023): 985.

²⁰ Mahmud Paşa'da yer alan Hoca Hanı için Evliya Çelebi, "17. Yüzyılda, İranlı tüccarların İstanbul'daki adresidir" der. Yetmiş odadan müteşekkil bu handa ipek ticareti yapılmakta ve yabancı toptancı tüccarlar konaklayabilmektedir. Namık Erkal, "Osmanlı İstanbul'unda İpeğin Mizanı Hoca Hanı", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, 3, 2014: 177.

²¹ BOA. DH. İD. 836-45, 2 Nisan 1317/15 Nisan 1901.

²² <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/119021> (Erişim Tarihi: 25.11.2025).

olarak da bilinmektedir²³. Topkapı Sarayı Müzesinin kütüphanesinde bulunan *Defter-i Teşrifat* Naili Abdullah Paşa tarafından derlenip toplanarak meydana getirilmiştir²⁴. Abdullah Paşa'nın edebî kişiliğinin çocuklarına ve torunlarına sirayet ettiğini görmekteyiz. Yenikapı Mevlevihanesinde metfun olan şair Feyzullah Şakir Bey (ö. 1761) onun oğludur. Feyzullah Şakir Bey'in iki oğlundan biri olan Abdurrahman Necip Bey kalemiye mensubudur. Diğer oğlu ise divan sahibi şair ve dönemin meşhur vakanüvisi Halil Nuri Bey'dir. Nuri Bey'in oğlu ise şiir mecmuası sahibi olan Nebil Bey'dir (ö. 1820). Nebil Bey'in kızı ise 19. yüzyılın kadın şairlerinden Şeref Hanım'dır (ö. 1860)²⁵. Vakfın haklarını korumak iddiasıyla hareket eden ve konağın kendilerine teslim edilmesini talep eden Fitnat ve İffet hanımlar da bu ailenin torunları olarak vakfın mütevellileri konumundadırlar.

Abdullah Naili Paşa vakfına ait konağı kiralayan ve her türlü tasarruf hakkına sahip olduğunu bildiğimiz ilk kişi ise İran vatandaşı olan Mehmed Ağa ibn-i Abdülkerim'dir. İran vatandaşlarının müdürü olarak tesmiye edilen Mehmed Ağa, İran kaynaklarında Ağa Muhammed ismi ile geçmektedir. Devebakan'ın konuyla ilgili çalışmasında Farsça kaynağa dayandırarak aktardığına göre, Sultan II. Mahmud döneminde İstanbul'da ticaret yapan İranlı tüccar Ağa Muhammed, sarayla alışveriş yaparken padişahın dikkatini çeker. Sultan, İran'da kaliteli deriler üretildiğini belirterek neden İstanbul'a getirilmediğini sorar. Ağa Muhammed, İranlıların İstanbul'da kendi geleneksel kıyafetlerini giyemedikleri için bu ticarete yönelmediklerini söyler. Bunun üzerine Sultan II. Mahmud, İran'ın İstanbul'da resmî bir temsilci buldurmamasının sorun teşkil ettiğini; bir temsilci olsa hem onun İran giysileri giyeceğini hem de diğer İranlıların rahatça kendi kıyafetlerini kullanabileceğini ifade eder ve İran temsilcisine de diğer yabancı temsilcilerle aynı saygının gösterileceğini belirtir. Ağa Muhammed, Sultan II. Mahmud'la yaptığı görüşmeyi diğer İranlı tüccarlara aktarınca, hitabeti güçlü olan Ağa Hasan'ı durumu bildirmek üzere Tahran'a göndermeye karar verir. Ağa Hasan, padişaha iletmek üzere hazırlanan arzuhâli ve hediyeleri Şah'a sunar. Şah, Ağa Muhammed'i İstanbul maslahatgüzarı olarak atar ve kendisine "Han" unvanı verir. Ağa Hasan İstanbul'a dönünce bu durumu İranlılara duyurur²⁶. 1847 tarihli Devlet Salnamesinde İran'ın Osmanlı Devleti nezdinde diplomatik temsilcisi olarak Muhammed Han'ın yer aldığını görmekteyiz²⁷. Uzun bir süre İran Devleti adına İstanbul'da maslahatgüzar olarak vazife yapan Muhammed Han, tasarruf hakkına sahip olduğu vakfa ait bu konağı 12 Eylül 1840'ta Feshane-i Amire Fabrikatörü Hoca Ohannis veled-i Bedros'a devreder.

Daye Hatun Mahallesindeki konağın mutasarrıflarından biri de Hoca Ohannis veledi Bedros Efendi'dir. Ermeni milletinden olan Hoca Ohannis Efendi Feshane-i Amire fabrikatörüdür. Adı geçen konağın tasarruf haklarını da 12 Eylül 1840 tarihinde İran maslahatgüzarı Ağa Muhammed'den satın aldı. Onun ölümüyle de konağın tasarruf

²³ Mehmet İpşirli, "Abdullah Naili Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C.1, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 124-125.

²⁴ Orhan Şaik Gökyay, "Osmanlı Donanması ve Kapudan-ı Derya ile İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı, 12, İstanbul: 1982, 26.

²⁵ Ali Emre Özyıldırım, "Bir Mecmûa Üç Kuşak: Vakanüvis Halil Nûrî Bey'in Oğlu ve Şeref Hanım'ın Babası Nebil Bey'in Şahsî Mecmuasından Hareketle Aile Bağlarından Şiir Ağlarına", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ustalara Saygı I: Prof. Dr. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz'a Armağan, 3/4, (2019): 260-261.

²⁶ Devebakan, "İran-Osmanlı İlişkilerinde Sürekli Diplomasiye Geçiş ve İstanbul Büyükelçiliğinin Kuruluşu", 204-205.

²⁷ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, C. I, 1847, 99.

hakları oğlu Bedros Kuyumcuyan Efendi'ye intikal etti. Bedros Kuyumcuyan da babası gibi üst düzey devlet görevlerinde bulunmuş maruf bir şahsiyettir. Ermeni Katolik Bedros Efendi, 1835 senesinde İstanbul'da doğdu. Özel öğretmenden ilk derslerini aldıktan sonra Mekteb-i Sultani, Mülkiye İdadisi ve İzmir'deki Fransız okulunda öğrenimini tamamladı. 31 Aralık 1899 tarihli tercüme-i hâl belgesinde, Türkçe, Fransızca ve Rumca'yı okuyup yazabildiği, ayrıca İtalyanca'yı konuşma düzeyinde bildiği ifade edildi. Meslek hayatına Hazine-i Hassa-i Şahane'de başlayan Bedros Efendi, daha sonra Mahkeme-i Ticaret Başreisliği'nde görev aldı. Ardından Şura-yı Devletin Mülkiye ve Nafia dairelerinde azalıklarda bulundu. Devamında Ticaret ve Nafia Nezaretinde müsteşarlık yaptı ve Şura-yı Devletin Tanzimat Dairesine atandı. Papa 13. Leon'u tahta çıkış merasimini Osmanlı Devleti'ni temsilen takip etmek üzere Roma'ya gitti²⁸. Üst düzey vazifelerde bulunan Bedros Efendi Ekim 1899'da İstanbul'da vefat etti. Vefatının ardından yirmi yedi yıllık hizmetine karşılık ailesine maaş bağlandı²⁹.

Bedros Efendi'nin oğlu, dedesi Ohannis'in ismini taşır. 22 Kasım 1858 tarihinde İstanbul'da doğan Kuyumcuyan Ohannis Efendi babası ve dedesi gibi üst düzey devlet kademelerinde çalışmıştır. Yaklaşık otuz beş yıllık memuriyet hayatında Hariciye Nezaretinin çeşitli kademelerinde görev alan Ohannis Kuyumcuyan 11 Ağustos 1933 tarihinde yetmiş beş yaşında Roma'da vefat etmiştir³⁰. Konak meselelerinin tartışıldığı dönemde kendisi Hariciye Nezareti müsteşarı olarak görev yapmaktadır.

Vakıf Cihetinden Konağın Statüsü

Konunun devletlerarası boyutu olduğu gibi vakıf müesseseleri ve hukuku açısından arz ettiği bir önem vardı. Konuyla ilgili ilk yazışma 1898 tarihli olmakla beraber, meselenin açığa kavuşması adına ilgili vesikalarda 1850 tarihli kayıtlara kadar müracaat edildiği görülmektedir. Evkaf Nezaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen konuyla ilgili 25 Haziran 1898 tarihli ilk belgede, eski sadrazamlardan Naili Abdullah Paşa vakfının kiraya verilen akarından biri olan İstanbul'da Hoca Hanı civârında bulunan ve *İran Sefâreti Kançılıryası* olarak kullanılan konağın sahibinin çocuksuz vefat ettiğinden mezkur konağın vakfın mütevellilerine teslim edilmesi gerektiği belirtilmekteydi. Hariciye Nezareti, kendisine gelen bu talebi 23 Temmuz 1898'de İran Sefaretine bir telgraf ile bildirdi. Ancak İran Sefaretinin verdiği cevap meselenin yıllarca çözümsüz kalmasına neden olacaktı. Zira İran Sefareti, Hariciye Nezaretine gönderdiği cevabî telgrafta, konuyla ilgili gerekli araştırmaları yaptıklarını ve Evkaf Nezareti'nin iddialarının asılsız olduğunu ve bu mülkün 1857 tarihinden beri *Sefâret-i Aliye Kançılıryası* olarak İran mülkü olduğunu iddia ediyordu³¹. Evkaf Nezaretinin iddiasına göre, konak vakıf mütevellileri tarafından gelir elde etmek amacıyla Feshane-i Amire fabrikatörlerinden Hoca Ohannis veledi Bedros'a kiralanmıştı. Hoca Ohannis çocuğu olmadan vefat

²⁸ BOA. Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defteri, (DH. SAİD.) 93-105, 18 Kanunuevvel 1316/31 Aralık 1900; Recep Çelik, "Osmanlı Bürokrasisinde Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Merkez ve Taşrada Ermeniler*, C.VI (2014: Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları), 272.

²⁹ BOA. Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi, (DH. MKT.) 2256-73, 7 Cemaziyelahir 1317/13 Ekim 1899; ŞD. 980-51, 28 Teşrinisani 1315/10 Aralık 1899.

³⁰ Yıldız Sarıkaya, Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni: Ohannes Kuyumcuyan Efendi (1858-1933), (Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi, 2024), 21-30.

³¹ BOA. Dahiliye Nezareti İdare (DH. İD.), 836-43, 4 Rebiyülevvel 1316/23 Temmuz 1898.

ettiğinden adı geçen mülk, biriken kiralar da ödenerek vakfa teslim edilmeliydi. İran Sefareti meselenin Evkaf Nezaretinin iddia ettiğ gibi olmadığını ispat etmek adına konağın nasıl kendi mülkleri haline geldiğini izah etmeye çalıştı. İranlı yetkililere göre, söz konusu bina İran Devleti'nin sahih mülküdür ve daha önceleri sefarethane ve uzun zamandan beri de konsolosluk olarak kullanılmaktadır. Vârissiz bir şekilde vefat ettiğ i iddia olunan Ohannis'in oğ lu Bedros ise hayattadır ve Şura-yı Devlet azasıdır. Bundan dolayı Osmanlı makamlarının iddialarının esef verici oldu ğ u ve asla kabul edilemeyeceğ i dile getirildi³².

Söz konusu konağın mülkiyeti meselesinin anlaşılması için ne şekilde vakfedildiğ inin de bilinmesi gerekir. Arş iv belgelerinde mezkur konaktan Naili Abdullah Paş a vakfının *icareteynli müsakkafatı* şeklinde bahsedilmektedir³³. Vakfın mütevellileri İffet ve Fitnat Hanımlar, Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesine yazdıkları arzuhalde, konağın birikmiş kiraları ödendikten sonra *mukataaya bağ lanmasını* istemekteydiler³⁴. Burada icareteyn ve mukataa usullerinin anlaşılması gerekmektedir. Bilindiğ i üzere, vakıflar iş letilmeleri yani kiraya verilme şek illeri açısından üç e ayrılmaktadır: İcare-i vahideli vakıflar, icareteynli vakıflar ve mukataalı vakıflar. Bunlardan ilki normal kira akdi ile iş letilen vakıflardır. Bunlar ay, yıl gibi geçici müddetle ve bedeli karş ılığ ında mütevellileri tarafından kiraya verilen ve bu suretle idare olunan vakıf yerleridir. Bu tip vakıflar, normal olan, klasik şek li teş kil eden vakıflar olup, kira müddeti sona erdiğ inde aynı kiracıya veya baş kalarına verilebilir³⁵. Çalışmanın konusunu teş kil eden konak ise icareteynli vakıf örneğ idir. İcareteyn, biri icare-i muaccele olarak adlandırılan peş in ödeme, diğ eri ise icare-i müeccele denilen vadeli kira olmak üzere iki farklı kiradan oluş an bir sistemdir. İcareteynli vakıfta, tasarruf sahibi, gerçek kıymetine yakın ya da eş it olarak peş in bir kira bedeli ödemekte, ayrıca her ay ya da yıl sonunda cüz 'i bir kira bedeli daha ödemektedir. Peş in ödenen bedel ile taş ınmaz üzerinde yer alan bağ ve bahçeler, binalar vb. unsurlar yeniden yapılmakta ve bu haliyle yararlanana devredilmektedir. Taş ınmazın mülkiyeti vakıfta kalmakta, buna karş ılık sınırsız bir süre için yararlanma hakkı tasarruf sahibine ve onun ölümünden sonra mirasç ılarına geçmektedir. Bu usulde mutasarrıfın sahibi oldu ğ u tasarruf hakkını, bedelli veya bedelsiz olarak baş kasına devredebilme hakkı mevcuttur³⁶.

Vakfın mütevellileri Fitnat ve İffet Hanımların vakfın hukukunun korunması ve söz konusu konağın kendilerine teslimi maksadıyla Evkaf Nezaretine yazdıkları 1 Aralık 1900 tarihli arzuhal üzerine konu Evkaf Teftiş Mahkemesinin gündemine alındı³⁷. Defter-i Hakanî kayıtlarına göre, Mahmud Paş a'da Daye Hatun Mahallesinde Hoca Hanı civarında bedelsiz şekilde İran Konsoloshanesi olarak kullanılan 7 numaralı bina mirî namına yazılmış ve 91 (1874) senesinde yandı ğ ı anlaş ılmıştır. Dersaadet Senedat Tetkik Ş ubesinin kayıtları konağın konumunu ve ne şekilde kiralandı ğ ını sarih bir tarzda tarif etmektedir. Buna göre, Daye Hatun Mahallesinde bir taraf ı Maliye Nazırı Hasip Paş a konağ ı, bir taraf ı

³² BOA. DH. İD. 836-44, 22 Rebiyülevvel 1316/10 Ağ ustos 1898.

³³ BOA. DH. İD. 836-43, 4 Rebiyülevvel 1316/23 Temmuz 1898.

³⁴ BOA. Ş ura-yı Devlet (Ş D.) 90-22, 22 Temmuz 1320/4 Ağ ustos 1904.

³⁵ Ahmet İşeri, "Vakıflar (Medeni Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nevileri ve Hukuki Mahiyetleri)", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21/1, (1964): 213.

³⁶ Ömer ınar, "Taviz Bedeli ve İcareteynli ve Mukataalı Vakıfların Tasfiyesi", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15/1-2, (2011): 108.

³⁷ BOA. DH. İD. 836-45, 18 Teş rinisani 1316/1 Aralık 1900.

Hurşid Ağa evi ve bir taraftan Hoca Hanı ve diğer tarafı da tarik-i amm (açık yol) ile çevrili 1344 buçuk zir'a arsa üzerine yapılmış bina aylık 90 akçe icare-i müecceleli olarak Tebaa-i İraniye Müdürü Mehmed Ağa ibn-i Abdülkerim uhdesindedir³⁸. Bu bilgi Naili Abdullah Paşa'nın torunlarından vakanüvis Halil Nuri Bey'in terekesindeki verilerle de örtüşmektedir. Terekeye göre, vakıf taşınmazları arasında, Hobyar Mahallesi'ndeki Hoca Hanı civarında yer alan büyük bir konağın müstemilatı kapsamında bulunan ve konağın yarı hissesine karşılık gelen 6 adet menzil bulunmaktadır. Naili Abdullah Paşa'nın mirasçılara geçen bu mülklerden 3 bina yıllık 1000 akçe, 2 bina aylık 30 akçe ve 1 bina ise aylık 90 akçe icare-i müeccele usulüyle kiraya verilmişti³⁹. İran vatandaşlarının müdürü konumunda olan Mehmed Ağa icareteynli bir şekilde kullandığı bu konağı 12 Eylül 1840 tarihinde Feshane-i Amire Fabrikatörü Hoca Ohannis veled-i Bedros'a devretti. Ohannis'in vefatıyla da konak icareteynli vakıf şartlarına uygun olarak oğlu Bedros'a intikal etti. Söz konusu konakta iskân etmemek, akar suretine koymamak, gereken tamirleri kendisi karşılamak ve Müslümanlarda uygun birine satmak şartlarıyla Bedros Efendi'ye 3 Mart 1858 tarihli yeni bir temessük de verildi⁴⁰.

İcareteyn suretiyle kiraya verilen vakıf konağının mütevellileri tarafından mukataaya bağlanması isteği, konağın geçirdiği yangın sonrası harap olmasından kaynaklanmaktadır. Mukataa sözleşmesinin yapılması için, belirli koşulların gerçekleşmesi gerekir. Buna göre, mukataalı vakıfta, taşınmaz üzerine yapılan binaların, dikilen ağaçların çeşitli nedenlerle zarar görmesi (yangın, sel vb.) ve vakfın kendi imkânlarıyla bunu tamir edememesi, eski hale getirememesi gerekmektedir. Arazisi vakfa, onun üzerinde bulunan bina ve ağaçlar ise kiracıya ait olan bu tür akarlarda, her yıl vakfa ödenmek üzere belirlenen kira bedeline mukataa, bu sisteme göre düzenlenen vakıflara da mukataalı vakıf adı verilir⁴¹. Naili Abdullah Paşa vakfına ait olan söz konusu konağın 1874'te geçirdiği yangın sonrası icareteyn şeklinden mukataaya dönüşmesi istenmektedir. Ancak İran Sefareti konağın icareteynli bir vakıf malı olduğunu kabul etmediklerinden mukataaya bağlanması talebine yanaşmamaktadırlar. Evkaf Nezareti, Hariciye Nezaretine gönderdiği 27 Haziran 1902 tarihli yazıda, zikredilen konağın Ohannis uhdesindeyken hiçbir senet ve temessük olmaksızın İran Sefarethanesine kaydolduğuna dair iddiaların araştırılmasını ve İranlı yetkililerden resmi belgeleri ibraz etmesini beklediklerini dile getirdi⁴². Hariciye Nezareti'ne göre İran Elçiliği mahkemeyi katiyen reddettiği gibi müşterek tetkik ve müzakereye dahi yanaşmamakta ve hiçbir evrak ibraz etmemekteydi⁴³.

Şura-yı Devlet Tarafından Meselenin Tetkiki

Evkaf Nezareti, vakıf mütevellilerinin nezarete başvurmaları üzerine, iddiayı inceledi ve inceleme neticesinde vakfın hukukunun korunması adına öncelikli olarak

³⁸ BOA. DH. İD. 836-45, 2 Nisan 1317/15 Nisan 1901.

³⁹ Hüseyin Sarıkaya, "Selef-Halef İki Vakanüvis Sadullah Enverî ve Halil Nuri'nin Terekeleri Mukayeseli Bir İnceleme", *Bellekten*, 86/305, (2022): 191.

⁴⁰ BOA. DH. İD. 836-45, 2 Nisan 1317/15 Nisan 1901.

⁴¹ Çınar, "Taviz Bedeli ve İcareteynli ve Mukataalı Vakıfların Tasfiyesi", 109; İşeri "Vakıflar (Medeni Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nevileri ve Hukuki Mahiyetleri)" 216-218.

⁴² BOA. ŞD. 90/22, 20 Rebiyülevvel 1320/27 Haziran 1902.

⁴³ BOA. ŞD. 90/22, 10 Muharrem 1321/8 Nisan 1903.

konağın İranlılar tarafından boşaltılmasını talep etti. Ardından mütevelliler tarafından açılan dava duruşmasına katılması için İran Elçisi Mirza Mustafa Han adına düzenlenmiş bir kıt'a davetiye gönderdi⁴⁴. Evkafın bu talebi İran Sefaretine Hariciye Nezareti üzerinden iletilmekteydi. Ancak İranlı yetkililer, adı geçen elçinin iki sene önce İstanbul'dan Tahran'a gittiğini ve birkaç ay önce de Viyana Elçiliğine tayin edildiğini bildirerek mahkeme davetiyelerini iade ettiler⁴⁵. Evkaf-ı Hümayun Mahkemesi Kadılığı, 21 Nisan 1910 Perşembe günü yapılacak dava duruşması için ikinci bir davetiyeyi İran Sefaretine gönderdi⁴⁶. İranlı diplomatlara göre, yabancı devletler *hariç-ez-memleket*⁴⁷ imtiyazını haiz olduklarından bu gibi davetiyelerin gönderilmesi devletler hukuku hükümlerine aykırıdır ve iyi münasebetlere hanel getirecektir. Yine İranlı temsilcilerin iddiasına göre, adı geçen konak şu an Hariciye Müsteşarı bulunan Kuyumcuyan Ohannis Bey'in büyük babası Feshane-i Amire Müdürü Hoca Ohannis Efendi'den satın alınmıştı. Senelerce sefaret ve konsolosluk olarak kullanılan bu yapı hakkında hiçbir iddia ve dava söz konusu olmazken 1898-1899 senelerinde Ohannis'in oğlu Bedros'un ölü mü yoksa sağ mı olduğu veyahut ortalıkta olmadığı gibi iddialar gündeme gelmekteydi. İran Sefareti bu iddiaları sert bir dille reddediyor ve bu iddiaların *mütevelliyeye namıyla ortaya çıkan kadınların sarf-ı kezb ve tezviratından* ibaret olduğunu dile getiriyordu⁴⁸. Her ne kadar Defter-i Hakanî kayıtlarında bu konağın İranlılar tarafından satın alındığını teyit eden bir vesika yok ise de Farsça kaynaklarda ilk Maslahatgüzar Muhammed Han'ın oturduğu bu evin İran Sadrazamı Emir-i Kebir'in emriyle satın alındığına dair iddia mevcuttur. Buna göre, konumu oldukça iyi olan bu ev 1851 yılında İran Devleti adına on bin tümen karşılığında satın alınmıştı. Adı geçen konak İstanbul'da görevlendirilen elçilerin kullanımına tahsis edilerek elçilik binası olarak hizmet vermeye başlamıştı⁴⁹. İran kaynaklarının konağı satın aldıklarını iddia ettikleri 1851 senesinde konak Feshane-i Amire müdürü Ohannis Efendi'nin tasarrufundadır. İddia edildiği gibi bir satış söz konusu ise bu satışı gösteren bir vesika ve mülkün İran Devleti'ne geçtiğini gösteren Defter-i Hakanî kaydı olması gerekmektedir. Söz konusu kayıtların yokluğu meselenin çözülmesini zorlaştırmaktadır.

İran Sefaretinin konuyla ilgili davaya katılmaması, müzakere heyetine adam göndermemesi ve iddiaları bütünüyle reddetmesi üzerine Hariciye Nezareti durumun Şura-yı Devlette görüşülmesini talep etti. Hariciye Nezareti, 12 Temmuz 1904'te Şura-yı Devlete gönderdiği yazıda konak ile ilgili resmi kayıtlarda yer alan mevcut bilgileri paylaştı. Buna göre, mezkur konak evkaf kayıtlarında Bedros Efendi adına kayıtlıdır. Belediye dairesinin ilk tahririnde senetsiz bir şekilde İran Kaçılıryası olarak görülmektedir. Belediyenin ikinci tahririnde ise mirî malı namıyla bila-kıymet kayıtlıdır. İranlılar ise buranın sefaretin *mal-i müşterâsı* olduğunu yani satın alınan malı olduğunu

⁴⁴ BOA. DH. İD. 836-47, 24 Rebiyülevvel 1320/30 Haziran 1902.

⁴⁵ BOA. DH. İD. 836-49, 2 Temmuz 1325/15 Temmuz 1909.

⁴⁶ BOA. DH. İD. 836-51, 1 Rebiyülahir 1328/12 Nisan 1910.

⁴⁷ "Ülke dışılık", "yurttan dışılık" "memleket dışı" gibi tabirlerle de ifade edilen hariç-ez-memleket genellikle diplomasi ayrıcalıklarının temelini açıklama maksadıyla öne sürülmüş bir varsayımdır. Bu varsayıma göre, bir devlet ülkesinde bulunan diplomatik temsilcilikler (misyonlar), sanki o devlet ülkesinde değilmiş addedilir ve bundan elçinin, vazife gördüğü memleket dışından sayılması sebebiyle o memleket kanunlarına tâbi olmadığı neticesi çıkarılır. Yani bu varsayıma göre, temsilci ve diplomatik personel buldukları devletin yargısına tâbi olmamaktadırlar. Ömer İlhan Akipek, "Ülke-Dışılık", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24/1, (1967): 28.

⁴⁸ BOA. DH. İD. 836-46, 3 Mayıs 1319/16 Mayıs 1903; BOA. Hariciye Nezareti Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdüriyeti (HR. UHM.) 24-5, 3 Safer 1328/14 Şubat 1910.

⁴⁹ Devebakan, "İran-Osmanlı İlişkilerinde Sürekli Diplomasiye Geçiş ve İstanbul Büyükelçiliğinin Kuruluşu", 208.

iddiasındadırlar. İbrahim etmeler gereken evrak kendilerinden istendiğinde ise binanın yangın geçirdiği ve bu yangında tüm evrakın zayı olduğunu ileri sürmektedirler⁵⁰. Resmi kurumların kayıtlarındaki farklılık ve İranlıların belgelerin yangında yok olduğunu ileri sürmeleri meselenin daha girift bir hal almasına neden oldu. Vakıf mütevellileri Fitnat ve İffet Hanımlar da meselenin çözüme kavuşması için bir ay kadar sonra Şura-yı Devlete başvurular. Mütevellilerin iddiası, Hoca Ohannis Efendi'nin çocuğu olmadan vefat ettiği ve bu nedenle söz konusu mülkün *mahlûliyet* şartları olduğundan kendilerine tesliminin gerektiği yönündeydi⁵¹. Sorun gerçekten içinden çıkılmaz bir hale geldi. İranlılar mülkün kendileri tarafından satın alındığını ve 60-70 yıldır İran Devleti'nin İstanbul'daki resmi konutu olduğunu ileri sürüyor ancak belge ibraz edemiyorlardı. Mütevelliler ise konağın dedeleri Abdullah Naili Paşa Vakfına ait olduğunu ve kiracının evlatsız şekilde öldüğünden kendilerine teslimini talep ediyorlardı. Tüm bu iddialar artık Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesinde araştırılmaya hazır haldeydi.

Hariciye Nezareti, Şura-yı Devlet ve Sadareti bilgilendirdiği 1 Mayıs 1910 tarihli yazısında gayrimenkul davalarında devletlerarası hukukun nasıl olması gerektiğine dair kanaatlerini bildirdi. Buna göre, devletlerarası hukuk müellifleri, sefirlerin tasarruflarında bulunan gayrimenkul malların yerel kanunlara tabi olduğunu ve buradan doğacak davaların da nezdinde memur oldukları devlet mahkemelerinde görüleceğini beyan etmektedirler. Fakat sefarethane kabul edilen gayrimenkullerden doğan davaları bu hükümden istisna tutmaktadırlar. Konsololar devletler hukukunda *hariç-ez-memleket imtiyazından* müstefit değillerse de konsoloshanelerden doğacak davaların yerel mahkemelerde görülmesi meselesi de müellifler tarafından açıkça tespit edilmemiştir. Hariciye Nezaretine göre, kadim antlaşmaların hükümleri de bu meseleyi çözmeye kafi değildir. Öte yandan yabancı sefaretler Osmanlı memleketlerinde konsoloshanelerin de *hariç-ez-memleket imtiyazına* sahip olduklarını iddia etmektedirler. Daha önce sefarethane veya konsoloshane aleyhine gayrimenkule ilişkin dava açılmamış olduğundan nasıl hareket edileceğinin dikkatlice hesaplanması elzemdir. Hariciye Nezareti, neticede Osmanlı Devleti'nin hukukunu dikkate alan ve bu tür davalarda Osmanlı mahkemelerini yetkili kılan bir yolun izlenmesini tavsiye etmektedir. Bununla birlikte 60-70 yıldır İranlı diplomatların elinde olan bir gayrimenkul için tasarruf iddiasında bulunmak da zor olacaktır⁵².

Meselenin Şura-yı Devlete havale edilmesinden sonra ilgili resmi kurumlar ellerindeki konuyla ilgili bilgileri paylaşmaya başladı. Bu kapsamda Evkaf Nezareti Şura-yı Devlete gönderdiği 22 Nisan 1911 tarihli yazısında, Ermeni Patrikhanesinin 7 Aralık 1896 tarihli tezkiresine istinaden mezkur konağın sahibinin Şura-yı Devlet azalığı görevinde de bulunan Bedros Efendi olduğunu teyit etti. Şehremanetin 2 Mart 1901 tarihli tezkiresine göre de konağın 1874 tarihli yangından sonra yeniden inşa edildiğine dair malumat olmadığı bilgisi aktarıldı⁵³.

⁵⁰ BOA. DH. İD. 836-47, 29 Haziran 1320/12 Temmuz 1904.

⁵¹ BOA. ŞD. 90-22, 22 Temmuz 1320/4 Ağustos 1904.

⁵² BOA. DH. İD. 836-51, 20 Rebiyülahir 1328/1 Mayıs 1910.

⁵³ BOA. ŞD. 90-22, 22 Rebiyülahir 1329/22 Nisan 1911. 1873 Ekim'inden 1874 Eylül sonuna kadar İstanbul'da kayda geçen 90 yangın ihbarı bilinmektedir. Bu yangınlardan zarar gören bölgelerden biri de konağın yer aldığı Mahmud

Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi hazırladığı mazbatada, Evkaf ve Defter-i Hakanî Nezaretlerinin sunduğu vesikaları dikkate alarak bir mütalaada bulundu. Buna göre, adı geçen vakfın Cihat İdaresinde kayıtlı vakfiyesinde konak *vakfı sahih-i şer' ile vakfedilip icare-i misliye ile tasarruf yahut icar-ı mahsusu evladı evladına tahsis edilmişti*. Defter-i Hakanî Senedat İdaresindeki kayıtta bu kısım icare-i müecceleli olarak tebaa-i İraniye müdürü Mehmed Ağa uhdesinde iken malum şartlarla Hoca Ohannis'e devredilmişti. Ohannis'in vefatıyla da oğlu Bedros'a intikal gerçekleşmişti. Şu halde mahlûliyet meselesi söz konusu değildir. Ancak konağın Bedros'un uhdesinde iken daha sonra hiçbir şekilde senet gösterilmeksizin İran Sefarethanesi üzerine kaydedilmiş olması izaha muhtaç bir durumdu. Maliye Nezaretinin konuyla ilgili tezkiresinde 1280 (1863-1864) senesi tahririnde mezkur konak İran Sefareti üzerine kayıtlı görünürken 1290 (1874-1875) tahririnde ise senetsiz ve kıymetsiz bir şekilde mirî adına kayıtlı olduğu görülmekteydi. Şura-yı Devlet, Defter-i Hakanî kayıtlarında buranın İran Sefaretine ait olduğunu gösteren bir kaydın bulunmamasını, *muvazaalı*⁵⁴ bir satışın gerçekleşmiş olabileceği iddiası üzerinden ele aldı. Buna göre, mezkur konak İran Devleti tarafından satın alındığı halde danışıklı olarak Bedros'un uhdesinde bulunmaktaydı. Ya da Bedros kiralama usulüyle burayı İranlıların tasarrufuna bırakmıştı. Tüm bunların tahkik ve tetkik edilebilmesi için Şura-yı Devlet, mütevelliler ile İran Sefaret yetkililerinin Evkaf Teftiş Mahkemesine çıkmalarını tavsiye etmekteydi⁵⁵.

Sadarettin Hariciye Nezaretine gönderilen yazıda, eğer bir muvazaa söz konusuysa ve bunu varisler bildirmiş ise o halde vakfın hukukunu korumak adına biriken kiralardan sefaretten alınması ve daha sonra adı geçen yerin nizamına uygun bir şekilde mukataaya bağlanarak senedinin de İran Sefareti adına verilmesi gerektiği bildirildi⁵⁶. Muvazaalı satış meselesi Bedros'un oğlu olan Hariciye Müsteşarı Ohannis Efendi'ye de soruldu. Ohannis Efendi'ye göre, Sultan II. Mahmud zamanında görülen lüzum üzerine İran Kançılıyası kabul edilmiş olan konağı babası Bedros Efendi hiçbir zaman İran Hükümetine satmamıştı. Bunu, Defter-i Hakanî kayıtlarının olmaması da teyit etmekteydi. Bundan dolayı ortada muvazaayı gerektirecek bir muamele de bulunmamaktaydı⁵⁷.

Muvazaalı satışın söz konusu olmaması ve İranlı yetkililerin de Evkaf Nezaretindeki mahkemeye katılmamaları meseleyi çözümsüz bıraktı. Eğer bir gayrimenkule müdahale söz konusu ise ve davası da aynı sene içerisinde gerçekleşse bunu çözmek daha kolay olacaktı. Ancak Şura-yı Devlet, burada senelere sari bir mesele olduğundan çözümün kolay olamayacağını ifade etmekteydi. Şura-yı Devlet konuyla ilgili son mütalaasını şu şekilde verdi: konak yıllardır İranlılar tarafından resmi konut olarak kullanılmakta, davayı açan mütevellî hanımlar da artık yaşlandığından son durumda Bedros Kuyumcuyan'ın varisleri mahkemeye müracaat etmelidir. Dava sonuçlanana kadar da İran Sefareti birikmiş kiralaları ödemelidir⁵⁸. Şura-yı Devletin bu kararları verdiği tarihlerde tek varis

Paşa'dır. Bu bilgi İran yetkililerinin iddia ettikleri yangın hadisesinin varlığına işaret etmektedir. BOA. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e.) 600-18, 9 Şaban 1291/21 Eylül 1874.

⁵⁴ Danışıklı iş, danışıklı dövüş, şike. Hukuki bir muamelede birden fazla kimsenin gerçek iradeye uymayan bir beyanda bulunmayı aralarında kararlaştırmaları. Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 1324.

⁵⁵ BOA. Babıali Evrak Odası (BEO.) 3903-292705, 3 Cemaziyelahir 1329/1 Haziran 1911.

⁵⁶ BOA. DH. İD. 836-51, 13 Cemaziyelahir 1328/11 Haziran 1910.

⁵⁷ BOA. DH. İD. 836-52, 25 Haziran 1327-8 Temmuz 1911; ŞD. 3934-295028, 8 Ağustos 1327/21 Ağustos 1911.

⁵⁸ BOA. DH. İD. 836-53, 12 Ramazan 1329/6 Eylül 1911.

durumunda olan Kuyumcuyan Ohannis Efendi, Cebel-i Lübnan mutasarrıfı olarak atanmıştır ve İstanbul'da değildir⁵⁹.

Konuyla ilgili tespit edilen son vesika Şura-yı Devletten çıkan 4 Eylül 1920 tarihli mazbatadır. Maliye Nezaretinin mezkur bina için İran Sefaretine senet verilip verilmeyeceğine dair sorusuna Şura-yı Devlet cevap vermektedir. Buna göre, biriken kiralardan sefaret tarafından ödenmesi ve söz konusu yerin sefaret adına mukataa olarak bağlanıp senedinin verilmesi yönünde önceki senelerde bir mütalaa verilmişti. Ancak, bir mahkeme kararı olmadıkça mevcut tasarruf senetlerinin iptal edilemeyeceğine dair eskiden beri cari olan kaide mevcuttu. Bu konuda yargı süreci tamamlanmadan kaydın ve buna bağlı tasarruf senedinin iptali doğru değildir. Bu yüzden, konak için sefaret adına bir senet verilmesi de uygun olmayacaktır⁶⁰. Şura-yı Devletin kararı meseleyi çözümsüz bıraktı. Neticede İran Sefareti mahkemeye yanaşmadığından, konağın tasarruf hakkına sahip olan Ohannis Kuyumcuyan Efendi de konuya ilgi göstermediğinden sorun çözülemedi ve konak İranlıların tasarrufunda ve yedinde kalmaya devam etti. Vakfın mütevellileri durumunda olan Fitnat ve İffet hanımların bu tarihlerde artık bir dilekçe yazmadıkları ve sürece dahil olmadıkları göz önüne alındığında ya çok yaşlı oldukları ya da vefat ettikleri tahmin olunabilir.

Sonuç

Daye Hatun Mahallesi'nde bulunan ve mülkiyeti tartışma konusu olan konak, 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı ile İran arasındaki diplomatik temasların, hukuki süreçlerin ve idari işleyişlerin nasıl iç içe geçtiğini gösteren dikkat çekici bir örnek olmuştur. Arşiv belgelerinde ayrıntılarıyla takip edilebildiği üzere, başlangıçta Abdullah Naili Paşa vakfının icareteynli müsakkafatı arasında yer alan bu yapı, zamanla İran maslahatgüzarlarının tasarrufuna geçmiş ve uzun yıllar boyunca İran'ın İstanbul'daki konsolosluk/sefarethane binası olarak kullanılmıştır. Bu süreç, vakıf sisteminin hukukî işleyişinin ve tasarruf hakkının devredilebilirliğinin diplomatik kullanım alanlarıyla nasıl iç içe geçebildiğini göstermektedir.

Konağın mülkiyetine ilişkin olarak İran Sefaretinin sürdürdüğü iddialar ile vakıf mütevellilerinin mülkünü geri verilmesi yönündeki talepleri, Evkaf ve Hariciye Nezaretlerinden Şura-yı Devlet ve Şehremanetine kadar birçok Osmanlı kurumunun sürece müdahil olduğu, çok yönlü ve karmaşık bir hukukî mesele ortaya çıkarmıştır. Öte yandan yabancı misyonların *hariç-ez-memleket imtiyazı* iddiası, Osmanlı mahkemelerinin yetki alanını tartışmalı hâle getirmiş ve devletler hukuku ile iç hukuk arasında açıklığa kavuşturulamayan bir ara bölge meydana getirmiştir.

Şura-yı Devletin yaptığı değerlendirmeler hem vakfın hukukunun korunması hem de diplomatik teamüllerin gözetilmesi arasında hassas bir denge kurma çabası taşımaktadır. Ancak İran Sefaretinin mahkeme sürecine katılmaktan kaçınması, tasarruf kaydının net biçimde ispatlanamaması ve konağın uzun yıllardır diplomatik misyon olarak fiilen kullanılıyor olması, meselenin hukuken sonuçlandırılmasını fiilen imkânsız hâle

⁵⁹ Sarıkaya, "Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni: Ohannes Kuyumcuyan Efendi", 36-37.

⁶⁰ BOA. ŞD. 90-22 (4 Eylül 1336-4 Eylül 1920).

getirmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin geç döneminde gayrimenkul statüsüne ilişkin uyumazlıkların, devletlerarası ilişkiler bağlamına taşındığında nasıl çözümsüz kalabildiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Konak meselesi, basit bir mülkiyet ihtilafından te, Osmanlı vakıf hukukunun uygulamadaki sınırlarını, yabancı elçiliklerin zaman içinde elde ettikleri fiil ayrıcalıkları ve diplomatik temsilciliklerin Őehir dokusu içinde nasıl konumlandığını gösteren önemli bir örnek sunmaktadır. Bu yönleriyle konu, Osmanlı-İran diplomatik temaslarının yalnızca siyasi ilişkiler üzerinden değil; mülkiyet, vakıf hukuku ve idari uygulamalar üzerinden de okunabileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Sultan IV. Mustafa (AE. SMST.IV.), 11/824, 22/1590.

Babıali Evrak Odası (BEO.) 3903-292705.

Dahiliye Nezareti İdare (DH. İD.), 836-43, 836-44, 836-45, 836-47, 836-49, 836-51, 836-52, 836-53.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalem, (DH. MKT.) 2256-73.

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defteri, (DH. SAİD.) 93-105.

Hariciye Nezareti Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdüriyeti (HR. UHM.) 24-5.

Hatt-ı Hümayun (HAT.), 1359/53659, 1349/52714, 797/36963.

Şura-yı Devlet (ŞD.) 90-22, 980-51, 3934-295028.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e.) 600-18.

Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, C. I, 1847.

Telif Eserler

Akipek, Ömer İlhan. "lke-Dışılık", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24/1, (1967): 27-38.

Azap, Eralp Yaşar. "İran'da Feth Ali Şah Dönemi (1797-1834) Askerî Reformları ve Sonuçları", *DTCF Dergisi*, 62/2 (2022): 1104-1129.

Azap, Eralp Yaşar. "Osmanlı Döneminde Açılan İran Okulları ve İranlıların Eğitimi (1883-1912)", *Belleten*, 87/310, (2023): 985-1019.

elik, Recep. "Osmanlı Bürokrasisinde Ermeniler", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Merkez ve Taşrada Ermeniler*, C.VI (2014: Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları), 187-282.

- Çınar, Ömer. "Taviz Bedeli ve İcareteynli ve Mukataalı Vakıfların Tasfiyesi", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15/1-2, (2011): 105-117.
- Devebakan, Mikail. "İran-Osmanlı İlişkilerinde Sürekli Diplomasiye Geçiş ve İstanbul Büyükelçiliğinin Kuruluşu", Doktora Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2025.
- Devebakan, Mikail. *İran'da Modernleşmenin Ayak Sesleri Mirza Melkum Han ve Faaliyetleri*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2023.
- Devebakan, Mikail-Tanrıverdi, Mustafa. "Kaçar Hanedanı Elçisi: Hacı Mirza Ebü'l-Hasan Han Şirazî (İlçi)'nin Londra Sefareti (1809-1810)". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Eşref Buharalı Özel Sayısı (2024): 367-378.
- Düzbakar, Ömer. "XV.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İlaşelerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2009): 182-194.
- Erkal, Namık. "Osmanlı İstanbul'unda İpeğin Mizanı Hoca Hanı", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, 3, 2014: 175-193.
- Gökyay, Orhan Şaik. "Osmanlı Donanması ve Kapudan-ı Derya ile İlgili Teşrifat Hakkında Belgeler" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı, 12, İstanbul: 1982, 25-84.
- Günce, Şüheda. "Osmanlı Devleti'nde İlk Daimi Elçilikler ve Diplomasiye Olan Etkileri", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 6/10 (2020): 101-114.
- İpşirli, Mehmet. "Abdullah Naili Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, 124-125.
- İşeri, Ahmet. "Vakıflar (Medeni Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nevileri ve Hukuki Mahiyetleri)", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21/1, (1964): 199-280.
- Kalantarı, Yahya. "Feth-Ali Şah Zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1976.
- Karadeniz, Yılmaz. "İran ve Türkistan'da İngiliz-Rus Mücadelesi (1856-1869)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2009): 53-68.
- Kavak, Gülnur. *Yasincizâde Abdülvehhâb Efendi ve Musavver İran Sefaretnamesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016.
- Osman Şâkir Efendi, *Musavver Sefâretnâme-i İran*, haz. Güray Önal, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.

- Ökten, Melike Sarıkçioğlu-Yetiş, İbrahim. "Osmanlı-İran Diplomasisinde Geçiçi Elçilerin Karşılanması", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* Prof. Dr. Eşref Buharalı Özel Sayısı, (2024): 243-260.
- Özyıldırım, Ali Emre. "Bir Mecmûa Üç Kuşak: Vakanüvis Halîl Nûrî Bey'in Oğlu ve Şeref Hanım'ın Babası Nebîl Bey'in Şahsî Mecmuasından Hareketle Aile Bağlarından Şiir Ağlarına", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ustalara Saygı I: Prof. Dr. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz'a Armağan, 3/4, (2019): 257-302.
- Sak, İzzet. "1736-1741 Yılları Arasında İstanbul'a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 16, (2006): 117-161.
- Sarıkaya, Hüseyin. "Selef-Halef İki Vakanüvis Sadullah Enverî ve Halîl Nuri'nin Terekeleri Mukayeseli Bir İnceleme", *Bellekten*, 86/305, (2022): 177-217.
- Sarıkaya, Yıldız Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni: Ohannes Kuyumcuyan Efendi (1858-1933), Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi, 2024.
- Sarıkçioğlu, Melike. *Osmanlı-İran Hudut Sorunları (1847-1913)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- Uluerler, Sıtkı. "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)", Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2009.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988).
- <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/119021> (Erişim Tarihi: 25.11.2025).